

LAURA GERŽOTAITĖ
Lietuvių kalbos institutas

Mokslinių tyrimų kryptys: arealiniai baltų kalbų tyrimai, geolingvistika, dialektologija.

PIETINĖS VAKARŲ AUKŠTAIČIŲ ŠIAULIŠKIŲ ŠNEKTOS: GEOLINGVISTINIS ASPEKTAS IR JO INTERPRETACIJOS¹

The Southern Subdialects of the Western
Aukštaitian of Šiauliai: The Geolinguistic
Aspect and its Interpretations

ANOTACIJA

Straipsnyje pristatomas geolingvistinis pietinių vakarų aukštaičių šiauliškių patarmės ploto šnektų (Jonavės ir jos apylinkių) tyrimas. Tiriamaoji medžiaga – Zigmo Zinkevičiaus ir Alekso Girdenio tarmių klasifikacijos vakarų aukštaičiai šiauliškiai, Kazimiero Jauniaus ir Antano Saliū – aukštaičiai viduriečiai, Antano Baranausko – rytiečiai pirmieji.

Minėtų plotų sugretinimas kompiuterinės kartografijos būdu išryškino tarpinę vakarų aukštaičių šiauliškių padėtį kaimyninių patarmių atžvilgiu. Pietinės šios patarmės šnektos išsiskiria tuo, kad visose klasifikacijose atsiduria pačiame pakraštyje ir kontaktuoja su šių vietų slavų kalbomis, todėl gali būti vertinamos kaip periferinės.

ANNOTATION

The article presents a geolinguistic study of *the Southern area (with Jonava and its environs) of the Šiauliai subdialect of the Western Aukštaitian*. The studied material is the *Western Aukštaitian of Šiauliai from the classification* by Zigmantas Zinkevičius and Aleksas Girdenis, the

¹ Už pasiūlytą straipsnio temą ir vertingas pastabas nuoširdžiai dėkoju prof. dr. Danguolei Mikulėnienei.

ESMINIAI ŽODŽIAI: vakarų aukštaičiai šiauliškiai, lietuvių tarmių klasifikacija, geolingvistika, lingvistinis žemėlapis, Jonava, periferinės šnektos.

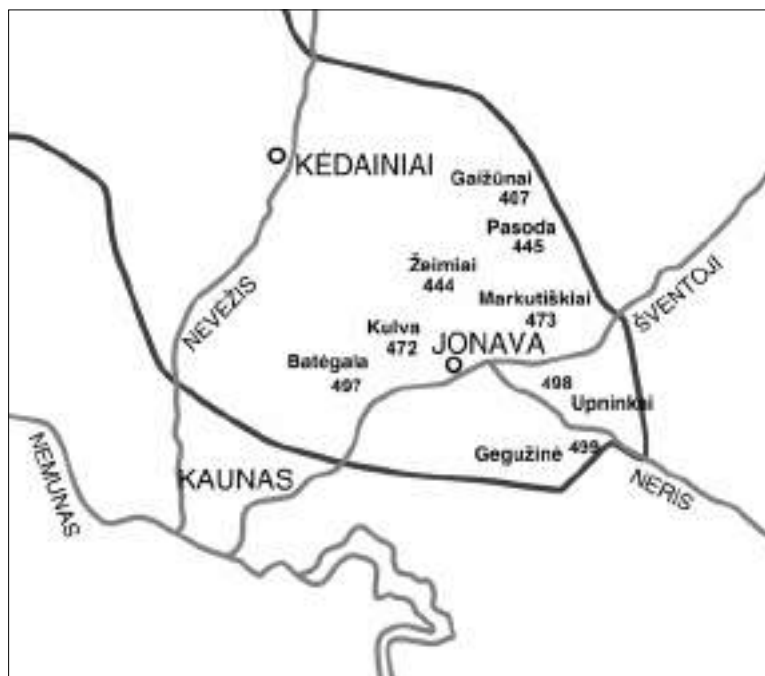
KEYWORDS: Western Aukštaitian of Šiauliai, classification of Lithuanian dialects, geolinguistics, linguistic map, Jonava, peripheral subdialects.

Middle Aukštaitian from Kazimieras Jaunius and Antanas Salys' classification as well as Antanas Baranauskas' First Eastern.

The comparison of the mentioned areas applying a method of computer cartography demonstrated the intermediate situation of the Western Aukštaitian of Šiauliai with regard to neighbouring subdialects. Jonava and its environs are distinguished by the fact that in all classifications they are on the edge of the area and have contacts with the Slav languages of this area; they can be considered to be peripheral.

Lietuvių dialektologijoje beįsigalintis geolingvistinis metodas leidžia kitaip pažvelgti į kalbininkų darbus, įvairių laikotarpių lietuvių tarmių klasifikacijas, įvairiais aspektais lyginti ir apibendrinti tuo pačiu arba skirtingu metu surinktus tarmių duomenis (Mikulėnienė, Stafecka 2009: 141–163; Mikulėnienė, Trumpa 2008: 128–146; Geržotaitė 2009: 98; 2011: 13–23; 2011a).

Šio straipsnio objektas – iki šiol mažai tyrinėtos Jonavos ir jos apylinkių šnektos, kurios lietuvių tarmių klasifikacijoje priskirtos pačiai pietinei vakarų aukštaičių šiauliškių daliai (žr. 1 pav.).



1 PAV. Pietinės vakarų aukštaičių šiauliškių šnektos²

² Skaičiais pažymėtos nurodytos vietovės yra ir *Lietuvių kalbos atlaso* (toliau – LKA) punktai (žr. LKA I 21–30).

Straipsnio tikslas – parodyti šios patarmės, ypač pietinės jos dalies, raidą taikant geolingvistinį metodą³.

APTARIAMASIS PLOTAS

Apie kalbamo ploto šnektas, esančias į rytus nuo linijos Baisógala–Dotnuvė–Kėdėdėiniai–Jonavė, trumpai užsiminta daugelio dialektologų darbuose (Salys 1935: 68; 1992: 304; Zinkevičius 1966: 15; 2002 [1969]: 377; 2006: 205; Morkūnas 1993: 7; Kazlauskaitė ir kt. 2007: 85–86). Dabartinėje lietuvių tarmių klasifikacijoje Jonavė ir jos apylinkės priskirtos didesniai teritoriniam kalbiniam vienetui – vakarų aukštaičiams šiauliškiams (Girdenis, Zinkevičius 1966: 139–147).

Šios apylinkės priklauso vakarų aukštaičiams, nes nosiniai balsiai *q*, *ę* ir dvigarsiai *an*, *am*, *en*, *em* išlaikomi sveiki. Nuo vakarų aukštaičių kauniškių šiauliškiai skiriasi šiomis ypatybėmis: 1) atitraukia kirtį iš galūnės; 2) trumpina nekirčiuotus ilguosius balsius ir ilgina kirčiuotus trumpuosius balsius; 3) trumpina nekirčiuotas galūnes (Zinkevičius 2006: 203–205; LKTCh 60–63; Kazlauskaitė ir kt. 2007: 25–28)⁴. Be to, šnektos dar skiriasi tuo, kad kontaktuoja su šių vietų slavų kalbomis.

Vakarų aukštaičių šiauliškių plotas, į kurį įeina Žagārės, Jōniškio, Kruopių, Šakėynos, Stupurū, Šiaulių, Ąukštelkės, Pakapės, Šaūkoto, Šiluvos, Betėgalos, Baisėgalos, Dotnuvės, Kėdėdėinių, Šėtos, Jonavės apylinkės, sudaro ilgą, neplatų ir tik žemiau Šiaulių susiaurėjusį ruožą⁵. Iš vakarų pusės vakarų aukštaičiai šiauliškiai ribojasi su žemaičiais, o iš rytų – su rytų aukštaičiais panevėžiškiais ir širvintiškiais. Pietiniai šiauliškiai įsiterpia tarp vakarų aukštaičių kauniškių ir pietų aukštaičių (žr. LKA I, žemėl. Nr. 1; www.tarmes.lt).

³ Geolingvistinių tyrimų pradžia pasaulyje susijusi su vokiečių dialektologo Georgo Wenkerio, o Lietuvoje su Kazimiero Būgos, Antano Salio darbais (LKE 32–33; Salys 1985: 73–76; Morkūnas 1977: 7–8; 1980: 41–52). Vietoje anksčiau vartotų sąvokų *kalbos geografija*, *lingvistinė geografija* dabar vis labiau įsigali *geolingvistika* (Mikulėnienė 2012; Mikulėnienė, Stafecka 2009: 40–42; www.tarmes.lt). Kito ir tebekinta pati metodika, be tradicinių uždavinių išsikeldama vis naujus (Kalėdienė 2011; Aliūkaitė 2011: 257–259).

⁴ Plg. Rimos Bakšienės, Astos Leskauskaitės, Daivos Vaišnienės 2011 m. projektui *Šiuolaikiniai geolingvistikos tyrimai Lietuvoje: punktų tinklo optimizacija ir interaktyvioji tarminės informacijos sklaida* (Nr. VP1-3.1-ŠMM-07-K-01-028) sudarytą vakarų aukštaičių šiauliškių skiriamųjų tarminių ypatybių anketą (www.tarmes.lt).

⁵ Rūta Kazlauskaitė, remdamasi kitų kalbininkų darbais, *Lietuvių kalbos atlaso*, *Lietuvių kalbos enciklopedijos* žemėlapiams ir vakarų aukštaičių šiauliškių tekstais, minėtam plotui priskiria daugiau vietovių, žr. žemėlapi (Kazlauskaitė ir kt. 2007: 24). Taip į jį įeina tradiciškai, t. y. pagal LKA I (žemėl. Nr. 1), pietų žemaičiams varniškiams priskirti Džiūikiai (132 punktas), vakarų aukštaičiams kauniškiams – Girkalnis (399), Ariógala (400), Leņčiai (401) ir Daugėliškiei (439), rytų aukštaičiams panevėžiškiams – Surviliškis (335). Į autorės nurodytą vakarų aukštaičių šiauliškių plotą nepatenka iš seno jam priskirta Gegužinė (499) ir Pociūnėliai (265).

Šiame straipsnyje lyginti dabartiniai vakarų aukštaičiai šiauliškiai su Kazimiero Jauniaus ir Antano Salio skirstymo aukštaičiais viduriečiais ir Antano Baranausko skirstymo rytiečiais pirmaisiais.

TYRIMO APŽVALGA

Šioms šnektoms skirtų stambesnių darbų beveik nėra. Pirmasis apie šio ploto kalbą rašė Viktoras Poržezinskis (Поржезинский 1896: 1–28), aptaręs rytų lietuvių tarmės šnektų, įėjusių į to meto Kaūno gubernijos Šiaulių, Kaūno ir Pānevėžio apskritis, fonetiką. Jo paminėta Kaūno apskričiai priklausiusi Žeimių ir jų aplinkinių kaimų šnektą, tačiau atskirai neaparta. Iš šiai šnektai, kaip ir artimoms Šiaulių apskrities šnektoms, būdingų ypatybių minėtinos: nosinių balsių *q*, *ę* ir dvigarsių *an*, *am*, *en*, *em* išlaikymas, pvz.: *žāsīs* (su *ā*), *tā^esiu* (plg. vidurio lietuvių pietiečių tarmėje *žāsīs*, *ta^esiu*), *rañka*, *āmžias* (Поржезинский 1896: 8, 12); priebalsis *l* čia ir visoje rytų lietuvių tarmėje tariamas kietai, pvz.: *lasu* ‘lesu’, *ladas* (plg. vidurio lietuvių tarmėje *lesù*, *lėdas*), *langvas*, *paniala* (Поржезинский 1896: 24).

Kulvės šnektos (Ručiūnų kaimo, buvusio apie du kilometrus nuo Kulvės, kalbos pagrindu) aprašą sudarė Jurgis Gerulis (Gerullis 1930: 48–51). Remdamasis Baranausku šią šnektą jis priskyrė rytiečiams pirmiesiems pietiečiams ir aptarė jos kirčiavimo, balsyno ir priebalsyno ypatybes.

Kiekybės požiūriu balsiai yra trumpi, pusilgiai ir ilgi. Pusilgiais, jo nuomone, gali būti trumpieji kirčiuoti *i*, *u* ir mišriųjų dvigarsių *i*, *u* + *r*, *l*, *m*, *n* pirmieji dėmenys, pvz.: *bū.βa* ‘buvo’, *prapú.ĺf* ‘prapulti’, *mú.m* ‘mum’. Trumpasis balsis *e* žodžio pradžioje, tvirtagalys arba tvirtapradis *e*, einantis mišriųjų dvigarsių pirmuoju dėmeniu, verčiamas *a*, pvz.: *ažĩs* ‘ežys’, *paukšfā.ĺis* ‘paukštelis’, *gā.rĩ* ‘geriti’. Tarmėje trumpinami prieškirtiniai, pokirtiniai ir galūnių ilgieji balsiai, vienbalsinami dvibalsiai *ie*, *uo*, pvz.: *grudā.ĺi* ‘grūdelį’, *nūtūpē* ‘nutūpė’, *baltadonĩ.fē* ‘Baltaduonytė’, *ōerō* ‘vieroje’. Redukuojami pirmieji dvibalsių (*i*)*ai*, *ei*, *au* dėmenys, pvz.: *vaĩ.ka* ‘vaiko’, *akū.ĩđ.rēi* ‘akulioriai’, *paukšfā.ĺis* ‘paukštelis’. Kitaip atliepiami žodžio gale esantys balsiai, pvz.: *dugnĩ* ‘dugne’⁶, *maĩ.ĩs* ‘mamytės’ (Gerullis 1930: 49–50).

Nurodomos net penkios priegaidės: trumpinė (*Kurzton*), stumtinė (*Stoßton*), tęstinė (*Dehnton*), vidurinė (*Mittelton*) ir kirstinė (*geschnittenem Dehnton*). Paskutiniosios dvi aptartos plačiau (Gerullis 1930: 48–49).

Iš priebalsyno ypatybių minimos: *l* kietinimas, pvz.: *dĩ.dē.ļa* ‘didelė’, *galė.tume* ‘galėtume’; *j* keitimas neskiemeniniu *i* (žymima *ĩ*), pvz., *ĩĩnai*. (Gerullis 1930: 51).

⁶ Plg.: „7. Auslaut: a) Schriftlit. betontes -è > -i: *dugnè* > *dugnĩ*, *dievè* > *diēβ*, i“ (Gerullis 1930: 50).

Visos šios ypatybės iliustruojamos penkiais trumpais transkribuotais tekstais (Gerullis 1930: 52–53)⁷, pridėta sutranskribuota Abraomo Kulviečio versta giesmė „Gott sey gelobet und gebenedeiet“ arba „Pagarbints buki ir paczestawotas“ (Gerullis 1930: 53).

Pakraštines aukštaičių viduriečių Kulvės, Vėprių, Surviliškio, Baisógalos vietoves, kuriose redukuojami galūniniai dvibalsiai *ai*, *au*, taip pat minėjo Salys, tačiau plačiau šių vietų kalbos neaptarė (1935: 68; 1992: 304).

Vakarų aukštaičių šiauliškių šnektas apie Šėtą ir Jōnavą, kaip turinčias periferinėms šnektoms būdingų bruožų, t. y. stiprią sąveiką su slavų kalbomis, nurodė Kazys Morkūnas, tačiau plačiau jų neaptarė (1993: 7).

Apie Ūpninkų ir jų apylinkių kalbos kirčiavimą, balsyną ir priebalsyną, kai kurias morfologijos ypatybes rašė Bonifacas Stundžia (1980: 98–100; 1988: 111–114). Ši šnektą skirstoma į dvi pašnektas, besiskiriančias fonetinėmis ypatybėmis (žodžio galo *a* atliepimais, galūninių *a*, *e* (< *-*án*, *-*én*) ir *q*, *ę* atitikmenimis).

Vienoje pašnektėje, kuriai priskirti Dagiliónių, Vareikių, Aukštākaimio, Ūpninkų, Kunigiškių, Saleniņkų kaimai, galūninis *a* verčiamas *u* tipo balsiu, žymimu *v*, pvz.: *vásaru*, *dvkrvs*, o vietoje galūninių *a*, *e* (< *-*án*, *-*én*) ir *q*, *ę* tariami *u*, *i*, žymimi *v*, *ι*, pvz.: *kárū* ‘karą’, *šilkini* ‘šilkinę’, *gwėnumi*. Antrojoje pašnektėje, į kurią įeina Vānagiškio, Padaigų, Keižonių⁸ kaimai, nekirčiuotas galūninis *a* tariamas be *u* atspalvio, bet irgi redukuotas, pvz.: *vėžā*, *vīsūs*, *tvártūs* (ir *tvártūs*), o vietoje galūninių *a*, *e* (< *-*án*, *-*én*) ir *q*, *ę* tariami *a*, *e*, pvz.: *vargā*, *raįka* ‘ranką’. Kamieno dvigarsiai *an*, *en* ir nosiniai *q*, *ę* išlaikyti visame plote (Stundžia 1980: 98; 1988: 112).

Kitos ypatybės, Stundžios teigimu, bendros visai Ūpninkų šnektai. Balsiai *é*, o kaimuose prie ribos su rytų aukštaičiais širvintiškiais dvibalsinami, pvz.: *nepad'ėje* ‘nepadėjo’, *r "šovem* ‘rovėm’, dvibalsis *uo* verčiamas *ʷ* ar *ɔ*, pvz., *d"ódā* (ir *dódā*). Redukuojamas tvirtagalis ir nekirčiuotas dvibalsis *ai*, pvz., *krúmyj*. Kirtis, išskyrus tuos, kuriems lietuvių kalba yra antroji, atitraukiamas iš trumpos galūnės į priešpaskutinį skiemenį, turintį ilgąjį balsį arba dvibalsį *ie*, *uo* (Stundžia 1980: 99–100). Stundžios pastebėjimu (1980: 99), tų vietinių žmonių, kuriems lietuvių kalba yra gimtoji, kalboje balsių ir dvibalsių priegaidės skiriasi, bet silpnai.

Iš morfologijos ypatybių minėtinos veiksmažodžio esamojo laiko pirmojo asmens formos su *t*, *d*, pvz.: *áudiau* ‘audžiau’, *statiāū* ‘stačiau’, iteratyviniai veiksmažodžiai, pvz.: *apardinēja* ‘aparia’; prielinksnis *iž* ‘iš’, pvz.: *iž ryto* (Stundžia 1980: 100).

Kai kurias Jonavės šnektos kirčiavimo ir balsyno, priebalsyno ypatybes, atsiradusias dėl kontaktų su slavų kalbomis, aptarė Rūta Kazlauskaitė (2008: 600–609). Autorės liudijimu, šioje šnektoje nestipriai dvibalsinami kirčiuoti *é*, *o*, pvz.: *stuv'ėf*

⁷ Tokiais pačiais tekstais pristatomos visos vienuolika Baranausko išskirtų tarmių.

⁸ Stundžia (1980: 98) nurodo Keižionių kaimo pavadinimą ir išnašoje paaiškina, kad kaimų pavadinimai jo teikiami tokie, kokie buvo užrašyti iš vietinių gyventojų.

‘stovėti’, žm^onis ‘žmonės’; vienbalsinami dvibalsiai *ie*, *uo*, pvz.: *d'ēnas* ‘dienos’, *pard^ooda* ‘parduoda’. Mišriose šeimose augę taria taip: *jāunesnė.m* ‘jaunesniems’, *atvaž.ī* ‘atvažiuoti’. Iš mažens mokantys kelias kalbas šių vietų gyventojai nevar-toja kai kurių minkštųjų priebalsių. Po nesuminkštėjusių priebalsių pakinta prieš-kiniai balsiai, pvz.: *pū.seseres* ‘pusseserės’, *žā.mes* ‘žemės’, *grvi.čē* ‘gryčia’. Redukuojami nekirčiuotų galūnių balsiai, iš trumposios galūnės kirtis atitraukiamas ne tik į priešpaskutinį skiemenį, turintį ilgąjį balsį arba dvibalsį *ie*, *uo*, bet ir į dvigarsinį skiemenį. Linkstama išlyginti kirčio vietą žodžio paradigmoje.

Paskelbta šių šnektų tekstų, užrašytų iš Akmenių ir Trakų (LT II 238–239, 246–248; Kazlauskaitė 2005: 66–67): *v'ír rvs t'ei_pà(t) tur'ėju p'en.'k'is; bú.va labvī. suñ.ku* Akmeniai (LT II 239), *turė dawom sėklī čē↑ vadī.nama // givā.namys ná.mys↑* Akmeniai (Kazlauskaitė 2005: 66), *i_vāř.ks t'eī. kō'l'ij pacū.ks vviikaī.* Trakai (LT II 247); Reniūnų (Panoterių parapijos) (Markevičienė 2001: 169–170): *añtra diēna v'rai aīdava lā istīf m^oōteris; būr dava gav'ēne* (Markevičienė 2001: 169), *labāī būr dava gegū.žes m'ēnesi ažulī.ñu vabalū. // kařkvabalių; viēnus vaiki.nvs* (Markevičienė 2001: 170); Ūpninkų, Markutiškių ir Gaižūnų⁹ (Kazlauskaitė ir kt. 2007: 87–93, 95–97; LKT 223): *taš_vīēnvs / viri.škis givānv* Ūpninkai (Kazlauskaitė ir kt. 2007: 90), *mā ma būr dava kal'ėdom / klečkē ls kē pa / dā pirā ga i.šēpa* Markutiškiai (Kazlauskaitė ir kt. 2007: 91), *ī ra trīs ježeraī: juódvvs jē žervs, ā pskritvs jūr bā ltvs* Markutiškiai (LKT 223), *tīe g'í de g'í de / lig^ooninę gulė'je / tō ku st^oórv k^ooje i.lī.[ka]* Gaižūnai (Kazlauskaitė ir kt. 2007: 96); Jaugeliškių (Kazlauskaitė 2005: 68–69): *paskuī dar↑ t^ooke šunī be buūāū padā.ris* (Kazlauskaitė 2005: 69); Žeimių¹⁰, Pasódos, Batėgalos¹¹ ir Gegužinės (LKT 221–222, 224–225): *tuk^os vuógvvs ā sti rūr kšč^ous* Žeimiai (LKT 221), *aīnv aīnv jisāī, ž'ūr ri – pirtē'la apá ugu(s) žō lv* Pasoda (LKT 221), *pāc šenā uja sē nis: kō'k'a s'veikatā, tō ks šenā vimas* Batėgala (LKT 224), *lakštiņgela labāī gražēī čī.lba; nusipiřka gelažini plūrgu* Gegužinė (LKT 225).

Pateiktos ištraukos akivaizdžiai atspindi aptartąsias nagrinėjamojo šnektų ploto ypatybes.

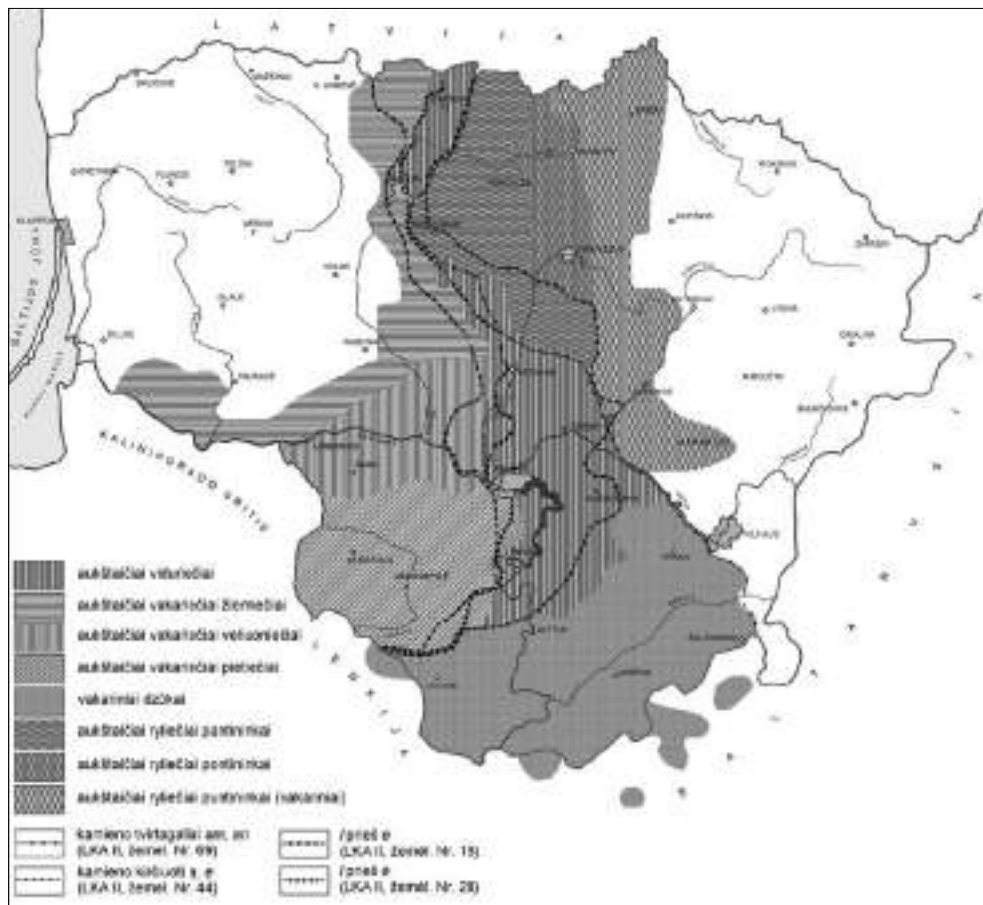
ŠNEKTŲ APTARIMAS GEOLINGVISTINIŲ POŽIŪRIU

Senajoje Jauniau ir Salio tarmių klasifikacijoje (Salys 1933: 21–34; 1935: 1–87; 1946: 1–67; 1992: 3–140) dabartinius šiauliškius sudaro dalis aukštaičių vakariečių žemiečių ir aukštaičių viduriečių (žr. 2 pav.).

⁹ Laikomasi oficialiosios, LKA I 26 nurodytos formos.

¹⁰ Užrašyta Žeimis.

¹¹ Užrašyta Betėgala.

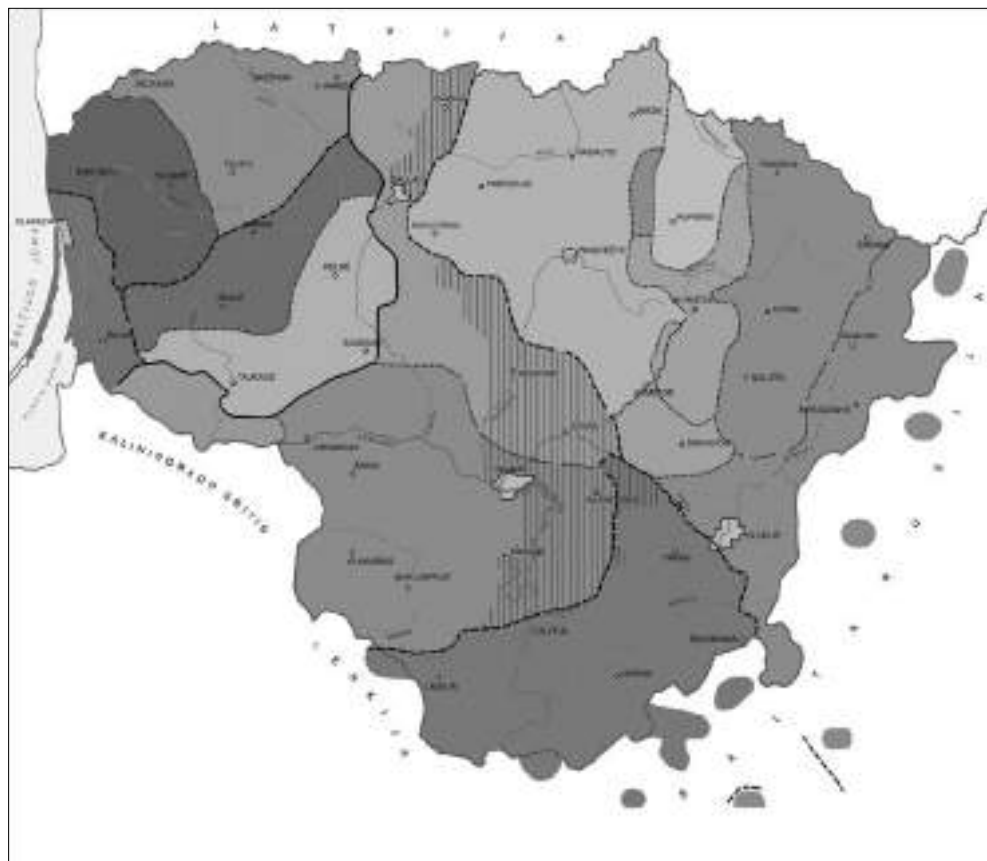


2 PAV. Kazimiero Jauniaus ir Antano Salio tarmių klasifikacija

Aukštaičiai viduriečiai dvigarsius *am*, *an*, *em*, *en* ir nosinius balsius *q*, *ę* išlaikė sveikus, kaip ir vakariečiai, tačiau kietojo *l* prieš *ė* tarimu artimi rytiečiams (Salys 1946: 53; 1992: 109). Iš pateikto žemėlapio matyti, kad Salio aukštaičiai viduriečiai tarsi suskilę į du plotus: šiaurinį (žemiau Šiaulių šis plotas visiškai nutrūksta) ir ties Legečiais prasidedantį pietinį¹².

Šie plotai skiriasi ne tik kalbinėmis ypatybėmis. Ryški ir gamtinė šių dalių riba: „[...] nuo Šiaulių iki pat Bėržės ir Šušvės santakio driekiasi ilgas pelkių ir retai gyvenamų miškų ruožas“ (Salys 1992: 111). Iš tikrųjų šiose vietose gausu pelkių,

¹² Iš Salio aukštaičių viduriečių ploto aprašo (1946: 38, 54; 1992: 77, 111) ir pridėto lietuvių tarmių žemėlapiu matyti, kad šių aukštaičių plotas šiek tiek žemiau Šiaulių susiaurėja, bet visiškai nutrūksta.



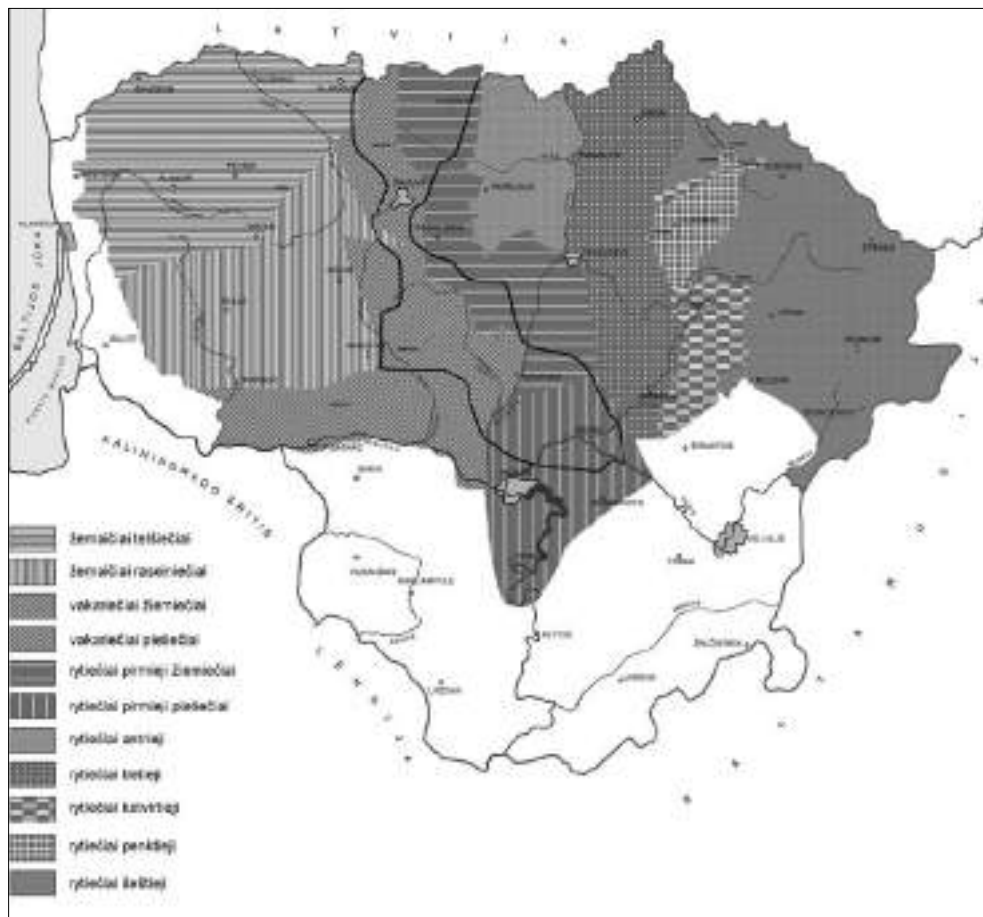
3 PAV. Aukštaičiai viduriečiai dabartinėje tarmių klasifikacijoje

durpynų (Rėkėvos, Sūlinkių durpynai, Týtuvėnų ir Šiluvos tyreliai) ir didelių miškų masyvų (Mažuolių, Liaudiškių ir Užpelkių) (žr. LK 40, 41, 56, 57).

Į antrąją aukštaičių viduriečių plotą (pietinį) pradedant Legečiais įeina Baisogala, Gražiškiai, Šlapāberžė, Kėdāinių, Jonavės, Kaūno, Kaišiadorių ir Prėnų apylinkės. Šioje tarmių klasifikacijoje aukštaičiai viduriečiai atsiduria tarp aukštaičių vakariečių (žiemiečių, veliuoniečių ir pietiečių), aukštaičių rytiečių (pantininkų, puntingų) ir vakarinių dzūkų.

Dabartinio skirstymo vakarų aukštaičiai šiauliškiai ir senojo skirstymo aukštaičiai viduriečiai geografiškai išsidėsto labai panašiai, tačiau esama ir skirtumų (žr. 3 pav.).

Iš šio žemėlapiu matyti, kad: 1) Salio aukštaičiai viduriečiai įėjo į rytinę dabartinių šiauliškių dalį; 2) pietinė aukštaičių viduriečių dalis apėmė ne tik dabartinių vakarų aukštaičių šiauliškių, bet ir nemažą vakarų aukštaičių kauniškių, nedidelę gretimų pietų aukštaičių plotų dalį.



4 PAV. Vakarų aukštaičiai šiauliškiai Antano Barausko tarmių klasifikacijoje¹³

Pateiktasis žemėlapis rodo, kad dabartinių vakarų aukštaičių šiauliškių ir senojo skirstymo aukštaičių viduriečių plotų rytinė riba sutampa. Be to, rytinė senojo skirstymo aukštaičių viduriečių riba beveik sutampa su kamieno kirčiuotų *q*, *ę* (žr. LKA II, žemėl. Nr. 44) ir kamieno tvirtagalių *am*, *an* (žr. LKA II, žemėl. Nr. 69) izofonomis. Nuo šių izofonų į rytus nosiniai *q*, *ę* ir dvigarsių pirmieji dėmenys pradeda siaurinti (žr. 2 pav.).

Vakarinė aukštaičių viduriečių riba beveik sutampa su *l* prieš *e* ir ypač *ė* (žr. LKA II, žemėl. Nr. 15, 28) izofonomis, nuo kurių į rytus (taigi ir beveik visame aukštaičių viduriečių plote) *l* tariamas kietai (žr. 2 pav.). Šių dviejų klasifikacijų sugretini-

¹³ Sud. Laura Geržotaitė (2011).

mas rodo tarpinę vakarų aukštaičių šiauliškių padėtį kaimyninių patarmių atžvilgiu. Taigi Jonavà ir jos apylinkės atsiduria lyginamų patarmių plotų pakraščiuose.

Iš sudaryto apytikslio Baranausko lietuvių kalbos tarmių žemėlapiu (žr. 4 pav.) matyti, kad į rytiečių pirmųjų plotą įėjo Jōniškio, Radvilīškio, Šeduvōs, Smilgių, Kėdàinių, Jonavōs, Kaūno apylinkės.

Taip pat šios patarmės plotas šiek tiek įėjo į Suvàlkų ir Vīlniaus gubernijas. Gali būti, kad rytiečiai pirmieji pietiečiai pietuose, pietryčiuose užėmė kiek kitokį (didesnį) plotą, negu nurodyta žemėlapyje. Remiantis Baranausko aprašais (Барановский 1898: 49–51), kurie nėra tikslūs, žemėlapyje šios patarmės plotas irgi gali būti tik apytikslis.

Baranausko klasifikacijoje rytiečiai pirmieji, kurių plotui buvo priskirti Salio minėti aukštaičiai viduriečiai, iš vakarų pusės ribojosi su vakariečiais žiemiečiais ir pietiečiais, o iš rytų – su rytiečiais antraisiais ir trečiaisiais.

Palyginus dabartinio skirstymo vakarų aukštaičių šiauliškių ir Baranausko klasifikacijos rytiečių pirmųjų (žiemiečių ir pietiečių) plotus, matyti didelių skirtumų (žr. 4 pav.)¹⁴. Vakarų aukštaičių šiauliškių atžvilgiu rytiečiai pirmieji gerokai pasislinkę į rytus ir įeina į nemažą dabartinių rytų aukštaičių panevėžiškių ploto dalį. Nevienalytis pats vakarų aukštaičių šiauliškių plotas. Jį sudaro didelė dalis Baranausko vakariečių žiemiečių ir šiek tiek pietiečių, taip pat į šį plotą patenka nedidelis rytiečių pirmųjų žiemiečių plotelis su Jōniškiu ir jo apylinkėmis ir pietiečių su Jōnava bei jos apylinkėmis.

Šioje klasifikacijoje Jonavà ir jos apylinkės atsiduria rytiečių pirmųjų pietiečių pakraštyje. Be to, šios vietovės priklausė Kaūno gubernijos pakraščiui, netoli Kaūno ir Vīlniaus gubernijų ribų, žr. žemėlapi (Mikulėnienė, Trumpa 2008: 129). Pačia me pakraštyje buvę ir Ūpninkai: „Ūpninkai (Ukm. apskr.) stovi prie pat Vīlniaus gub. sienos, todėl žmonės čia yra sulenkinti ir tamsesni, negu kitur [...]“ (Augš-taitis¹⁵ 1914: 2).

Tiesa, apie ilgu ir siauru ruožu beveik per visą lietuvių kalbos plotą nusitęsusių aukštaičių viduriečių (arba dalies dabartinių vakarų aukštaičių šiauliškių) išskirtinę padėtį rašė tik Salys (1992: 303: „pats plotas siaurėje siaurutė juosta, vietomis tarmiškai mišri. Plačiau jo pietuose“).

Aukštaičių viduriečių, kaip atskiros patarmės, neskyrė Baranauskas (Барановский 1898: 49–51; www.tarmes.lt)¹⁶. Jaunius šią patarmę išskyrė tik *Lietuojų kalbos gra-*

¹⁴ Jaunius ir Salio klasifikacijos aukštaičių viduriečių ir Baranausko rytiečių pirmųjų plotai, „užkloti“ vienas ant kito, skirtingai mažiau.

¹⁵ Šio teksto autorius kol kas neidentifikuotas.

¹⁶ Pažymėtina tai, kad rytiečius pirmuosius Baranauskas siejo su vakariečiais, nors vadino rytiečiais (Барановский 1898: 56).

matikoje (Явнис 1911: 23), o Kaūno gubernijos tarmių aprašuose, kaip ir Baranauskas, aukštaičius skyrė tik į vakariečius ir rytiečius (Явнис 1894: 175; 1897: 178). Būga kalbamąjį plotą priskyrė prie rytiečių (1961: 85–97). Taigi aukštaičiai viduriečiai tėra pereinamasis plotas tarp vakarų ir rytų aukštaičių, arba „[...] sudaro tik pereiginę tarmę iš rytiečių aukštaičių į vakariečius“ (Salys 1992: 303). Negalėdamas nurodyti ryškių skiriamųjų ypatybių (vieninteliu aukštaičių vakariečių ir aukštaičių viduriečių skiriamuoju požymiu kalbininkas laikė kieto *l* prieš *é* tarimą žodžio pradžioje), kuriomis aukštaičiai viduriečiai skiriasi nuo aukštaičių vakariečių ir aukštaičių rytiečių, Salys rašė: „šitame skirstyme kokio griežtumo negali būti. Atskiros ryškios tarmės nesudaro“ (1946: 53; 1992: 109).

Dėl tokios geografinės padėties šis plotas ir kitomis kalbinėmis ypatybėmis šliejasi prie kaimyninių tarmių, pavyzdžiui, Kulvės, Vėprių, Šėtos, Surviliškio ir Baisógalos apylinkėse pastebima redukcija, kuri būdinga gretimoms rytiečiams (dabartiniams rytų aukštaičiams) (Salys 1992: 304). Aiškios redukcijos būta senuosiuose Kulvės šnektos (Gerullis 1930: 52–53), taip pat Baisógalos (Вольтеръ 1904: 336–338) apylinkėse užrašytuose tarminiuose tekstuose. Juose trumpasis *u* galūnėse žymimas neryškiu, „išblėsusiu“ balsio *u* variantu (*u*), pvz.: *gražùs* (Gerullis 1930: 52), *àdatùs* (Gerullis 1930: 52), *suprantùs várnas* (Gerullis 1930: 52); kirčiuotas ir nekirčiuotas trumpasis *a* – „išblėsusiu“ balsio *a* variantu (*a*, *ə*), pvz.: *užkéiktəs dvārəs* (Вольтеръ 1904: 337), *viēnə panə* (Вольтеръ 1904: 337), *kūnigəs* (Вольтеръ 1904: 337), *uzbōnas* (Gerullis 1930: 52); redukuojami pirmieji dvibalsių dėmenys, pvz.: *kailīnėi*. (Gerullis 1930: 52), *jišai*. (Gerullis 1930: 52).

Vėliau, kalbininkams ištyrus šį plotą, prieita prie Salio išvados – aukštaičiai viduriečiai atskiros tarmės nesudaro (Zinkevičius 2002 [1969]: 366), nes: 1) „jie neturi nė vienos tik jiems vieniems būdingos kalbinės ypatybės“; 2) jų teritorija nėra vientisa ir ties Šiauliais vakarų ir rytų aukštaičiai susisiečia; 3) jiems „priskiriamas plotas tarmės požiūriu aiškiai skyla į pietinę ir šiaurinę dalis, kurios kur kas artimesnės kiekviena savo kaimynų tarmei, negu viena kitai tarpusavyje“ (Zinkevičius 2002 [1969]: 366).

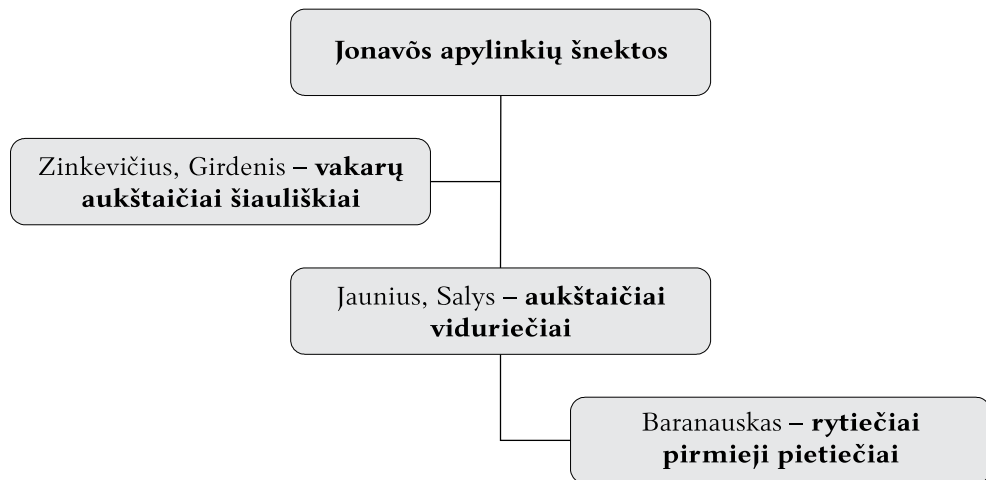
Dabartinėje klasifikacijoje tarmes suskirsčius ne pagal priebalsinius požymius, o remiantis balsyno ir kirčiavimo ypatybėmis, aukštaičiai viduriečiai priskirti prie vakarų aukštaičių (Girdenis, Zinkevičius 1966: 139–147; Zinkevičius 2002 [1969]: 366). Aukštaičių viduriečių priskirti rytų aukštaičiams nebuvo galima dėl kelių priežasčių: 1) jeigu aukštaičiai viduriečiai būtų priskirti prie rytų aukštaičių, nebūtų bendro, aukštaičius skiriančio, požymio, nes *l* kietina ir pietų aukštaičiai; 2) taip pietinės aukštaičių viduriečių dalies, artimesnės vakarų aukštaičiams, priskyrimas rytų aukštaičiams atrodytų dirbtinis; 3) kalbininkų darbuose išskiriamos pietinių vakarų aukštaičių šiauliškių apylinkių šnektos, į rytus nuo linijos Baisógala–Dotnuvė–Kėdainiai–Jonavà, taip pat priskirtos vakarų aukštaičiams, žr. žemėlapi (Kazlauskaitė ir kt. 2007: 84). Jos, dabar stipriai veikiamos gretimų rytų aukštaičių panevėžiš-

kių (suplakami trumpieji balsiai galūnėse), anot Zinkevičiaus (2002 [1969]: 367), anksčiau nesiskyrė nuo vakarų aukštaičių.

Aukštaičių viduriečių priskyrimas prie vakarų aukštaičių, kaip ir kiti pakeitimai, tarp dialektologų sukėlė nemažai diskusijų (Karaliūnas, Sabaliauskas 1967: 154–156; Vitkauskas 1967: 3; Grinaveckis 1968: 2; Grinaveckienė, Senkus 1968: 6; Kazlauskas 1968: 410; Skardžius 1968: 215–218). Elenos Grinaveckienės ir Juozo Senkaus teigimu (1968: 6), „darbe ne visai aiškiai motyvuotas ir gana mechaniškas vidurio aukštaičių patarmės panaikinimas“:

Naująją tarmių klasifikaciją sukritikavo ir Pranas Skardžius, kuriam ji pasirodė kelianti abejonių ir nesanti visai akivaizdi (1968: 217). Nepritarė jis ir aukštaičių viduriečių panaikinimui, rašė, kad šis pakeitimas „irgi daug kam atrodys sunkiai suvirškinamas dalykas“ (Skardžius 1968: 218).

Tiriamųjų šnektų nevienodumas atsispindi ir tarmių klasifikacijų terminijoje (žr. 5 pav.).



5 PAV. Tiriamasis šnektų plotas lietuvių tarmių klasifikacijose

Iš 5 pav. matyti, kad tą patį plotą skirtingų lietuvių kalbos tarmių klasifikacijų autoriai priskyrė vis kitai patarimei. Toks terminų įvairavimas leidžia kalbėti ir apie galimą tiriamojo ploto nevientisumą, šiaip jau būdingą tarmių pakraščių šnektoms.

TIRIAMŪJŲ ŠNEKTŲ PERIFERIŠKUMAS

Pietinio vakarų aukštaičių šiauliškių ploto šnektų periferiškumui įtakos galėjo turėti šių vietų slavų kalbos, nes tiriamosios vietovės įeina į vieną iš trijų lenkų

kalbos arealų – Kėdaičių–Jonavės (žr. 1 pav.), kuriame XIX a. viduryje–XX a. pradžioje būta daug lenkų dvarų, dvarelių (Zinkevičius 1992: 68). Vien tik Jonavės apylinkėse XIX–XX a. pradžioje suskaičiuota buvus per septyniasdešimt dvarų (Karaliūnienė 1999: 31). Iš jų pirmiausia minėtinas su Jonavės miestelio istorija glaudžiai susijęs Skarūlių dvaras, esantis vos už kelių kilometrų nuo šio miestelio (Jankauskas 2000: 9–10), taip pat Barbōrlaukio, Bukonių, Drōbiškių, Markūtiškių, Žeimių, Kulvōs, Gegužinės ir kt. dvarai (plačiau žr. Kviklys 1965: 363–369, 456–460, 549; Semaškaitė 2010: 50, 79–80, 109, 228, 481–482; Karaliūnienė 1999: 31–33, 53–55, 57–58; Vitkauskienė 2007). Tokių dvarų buvimas, pavyzdžiui, Žeimių apylinkėse, fiksuojamas to meto periodikoje: „šioje parakvijoje yra keletas dvarelių ir keliolika apdulusių bajorėlių [...]. Pirmą sykį per Zeimės miestelį eidamas, maniau, kad čia viskas yra lietuviškai, nes ant namų parašai vis lietuviški. Betgi užkalbinus nuduoda, kad nemoką savo tėvų kalbos“ (Vabalninko Juozas¹⁷ 1910: 642)¹⁸.

Į tokią vidurio lietuvių kalbos plote esančių šnektų padėtį bene pirmasis dėmesį atkreipė Kazys Morkūnas (1993: 7), rašęs, kad šios šnektos „turi ir daugiau periferinėms tarmėms (resp. šnektoms) būdingų požymių – stiprią sąveiką su slavų (lenkų, rusų) kalbomis“.

Apie galimą lenkų ir rusų kalbų įtaką vidurio Lietuvos šnektoms yra užsiminęs Stundžia (1988: 113; 1980: 100). Aptaręs vakarų aukštaičiams šiauliškiams priskiriamų Ūpninkų ir jų apylinkių kalbą, pavadino šią šnektą periferine, turinčia vakarų aukštaičių šiauliškių, rytų aukštaičių širvintiškių ir panevėžiškių ypatybių. Be to, anot Stundžios (1988: 113), šioje „apylinkėje gyvena rusiškai ir lenkiškai kalbančių senosios kartos žmonių (yra net keletas ištisu kaimų – Perelozai, Apeikiškiai...), kurie moka (tiesa, su šiokiu tokiu akcentu) ir lietuviškai“. Šių kalbų įtaka, Stundžios nuomone (1988: 113), galima paaiškinti priebalsių *š*, *ž*, *t*, *d* kietinimą, nežymų kirčiuotų dvibalsių *uo*, *ie* vienbalsinimą ir *o*, *é* dvibalsinimą, atsiradusį Ūpninkų apylinkių kalboje, tačiau „be specialių tyrinėjimų sunku ką nors konkretaus pasakyti“.

Kad Jonavės apylinkių šnektą ir vietinę lenkų kalbą viena kitą veikia, rodo Kazlauskaitės tyrimas (2008: 600–608). Dėl šios sąveikos lietuvių dvibalsiai *ie*, *uo* vienbalsinami, neminkštinami kai kurie priebalsiai. Be to, anot Kazlauskaitės (2008: 608), lenkų kalba gali turėti įtakos vietinių lietuvių šnektų kirčiavimo sistemos prastėjimui.

¹⁷ Šiuo ir kitais slapyvardžiais pasirašinėjo Juozas Gvildys (1884–1968) – mokytojas, tautinio judėjimo dalyvis, bendradarbiavęs periodinėje spaudoje (Mačiulis 2007; LE VIII 75).

¹⁸ Kunigo, draudžiamos spaudos platintojo Mato Miežinio (1851–1929) teigimu, Žeimių parapiją labai sulenkino joje dirbę kunigai S. Grigalinskas (1820–1864) ir Taurosevičius (1864–1896) (X. M. 1909: 2; 1909a: 2). Šio laikraščio numeriuose šis kunigas pasirašė kaip X. M. (Mačiulis 2007).

Kiek anksčiau beveik prie tų pačių išvadų priėjo kalbininkas Valerijus Čekmonas, nurodęs, kad šių apylinkių kitakalbių informantų lietuvių kalboje ilgųjų ir trumpųjų balsių, tvirtapradžių ir tvirtagalių dvibalsių skyrimas praktiškai sunykęs¹⁹.

Kitaip tariant, šioms lietuvių tarmėms būdinga kaip tik tai, kas būdinga ir vietinei lenkų kalbai. Ilgųjų ir trumpųjų balsių priešpriešos nykimas yra viena ryškiausių bendrų ypatybių. Didelė dalis vakarų aukštaičių šiauliškių, pietų aukštaičių šiaurinis kampas, rytų aukštaičiai (širvintiškiai, panevėžiškiai) trumpina nekirčiuotus ilguosius balsius, o kirčiuotus trumpuosius pailgina (LKTCh 61–62; Zinkevičius 2006: 82–83). Linija, apjuosianti aukštaičių tarmės plotą, kuriame nekirčiuoti ilgieji balsiai prieškirčiniuose skiemenyse trumpinami, eina per Jōniškį, Šiauliūs, Ariógalą, Babtūs, Jōnavą, Kaišiadóris, Mūslinkus, Giedraičius, Anýkščius, Kařsakiškį, Vabalniňką ir į rytus nuo Bīržų. Trumpieji kirčiuoti balsiai ilgiami į šiaurę ir rytus nuo linijos, apimančios šias vietas: Jōniškį, Šiauliūs, Ariógalą, Jōnavą, Mūslinkus, Pābradę (Zinkevičius 1966: 107, 109). Šis procesas, anot Zinkevičiaus (2006: 83), aiškintinas padidėjusia kirčio įtaka ir susijęs su priegaidžių niveliacija didelėje tarmių dalyje, ypač esančioje vidurio Lietuvoje.

Atitinkamai ir lietuvių kalba veikia vietinę lenkų kalbą, nes nemažoje šiauliškių dalyje, taip pat gretimų širvintiškių, pietvakarių panevėžiškių plotuose žmonės buvo perėję prie lenkų kalbos, taigi buvo ir tebėra dvikalbiai (Zinkevičius 2006: 84). Pirmiausia dėl šios sąveikos minėtinas lenkų balsių *i* ir *y* maišymas (Zielińska 2002: 86–87; 2004: 107; Rieger 2006: 11–47; Karaš, Rutkowska ir kt. 2001).

Dvikalbę situaciją atskleidė ir 1996, 1997, 1999–2000 m. Čekmono atliktas sociolingvistinis Jonavos rajono tyrimas (Чекмонас 2001). Surinkta medžiaga iš Batėgalos, Padaigų, Pasodos, Markūtiškių, Kulvės, Žeimių, Gegužinės punktų ir jų apylinkių parodė, kad vyriausieji šių vietų atstovai geriau ar blogiau mokėjo lenkų kalbą (Чекмонас 2001: 79). Paskutiniai 2011 m. ekspedicijų duomenys, surinkti iš Jonavos apylinkių, rodo, kad dabar lenkų kalba šiose vietose beveik išnykusi, nors lenkiškai kalbančių informantų beveik visur pavyko rasti²⁰.

¹⁹ Plg.: „Сразу же бросается в глаза, что в его литовской речи практически не различаются долгие и краткие гласные (а долготы и краткости привязаны к интонационному контуру фразы), невыразительно и непоследовательно реализуются слоговые интонации на дифтонгических сочетаниях [...]“ (Чекмонас 2001: 87).

²⁰ Dialektologinės ekspedicijos Jonavos rajone (Žeimiai, Gaižūnai, Markūtiškiai, Pasoda, Kulvė, Batėgala, Ūpninkai, Gegužinė) vyko 2011 m. liepos–rugpjūčio mėnesiais pagal projektą *Šiuolaikiniai geolingvistikos tyrimai Lietuvoje: punktų tinklo optimizacija ir interaktyvioji tarminės informacijos sklaida* (Nr. VP1-3.1-ŠMM-07-K-01-028; vykdančioji institucija – Lietuvių kalbos institutas, projekto vadovė prof. dr. Danguolė Mikulėnienė). Plačiau žr.: www.tarmes.lt.

IŠVADOS

Geolingvistinė Jonavės apylinkių šnektų ploto analizė rodo, kad aptartąsias pietines vakarų aukštaičių šiauliškių šnektas galima laikyti periferinėmis dėl dviejų straipsnyje išnagrinėtų ir vienas su kitu susijusių dalykų:

- 1) dėl pakraštinės geografinės padėties kitų patarmių atžvilgiu (neatsitiktinis šio ploto trejopas tarminis priklausymas, atsispindintis terminijoje: dabartinėje lietuvių kalbos tarmių klasifikacijoje jis priklauso vakarų aukštaičiams šiauliškiams, senojoje – aukštaičiams viduriečiams, o Baranausko klasifikacijoje – rytiečiams pirmiesiems pietiečiams);
- 2) dėl sąveikos su slavų kalbomis.

Jonavės apylinkių šnektų periferiškumą patvirtina ne vienas, o net keli chronologiniai šios analizės pūrviai, atlikti remiantis skirtingomis lietuvių tarmių klasifikacijomis.

LITERATŪRA

Aliūkaitė Daiva 2011: Projektas „Šiuolaikiniai geolingvistikos tyrimai Lietuvoje: punktų tinklo optimizacija ir interaktyvioji tarminės informacijos sklaida“. – *Respectus Philologicus* 20 (25), 257–259.

Augštaitis 1914: Lenkybės vaisiai. Upninkai. – *Viltis* 40, 2.

Bakšienė Rima, Leskauskaitė Asta, Vaišnienė Daiva 2011: *Vakarų aukštaičių šiauliškių garso įrašų skiriamųjų ypatybių klausimynas*. Interneto prieiga: http://www.tarmes.lt/index_meniu.php?id=5.

Būga Kazimieras 1961: *Rinktiniai raštai* 3, sud. Zigmas Zinkevičius. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

Gerullis Georg 1930: *Litauische Dialektstudien*. Leipzig: Markert & Petters Verlag.

Geržotaitė Laura 2009: *Rankos pirštų pavadinimai lietuvių kalbos tarmėse*. Magistro darbas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

Geržotaitė Laura 2011: Anties pavadinimai lietuvių kalbos tarmėse. – *Baltu filologija* 20(2), 13–23.

Geržotaitė Laura 2011a: Vakarų aukštaičiai šiauliškiai tarmių klasifikacijose: geolingvistinis aspektas. – *Tarptautinės mokslinės konferencijos Sociolingvistinė dialektologija: baltų tarmių tyrimai pranešimų tezės* 2011 m. spalio 21–22 d. Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Lietuvių filologijos katedra, Lietuvių kalbos instituto Kalbos istorijos ir dialektologijos skyrius. Interneto prieiga: <http://www.tarmes.lt/images/Veikla/Laura%20GERZOTAITE.pdf>.

- Girdenis Aleksas, Zinkevičius Zigmantas 1966: Dėl lietuvių kalbos tarmių klasifikacijos. – *Kalbotyra* 14, 139–147.
- Grinaveckienė Elena, Senkus Juozas 1968: Naujas veikalas apie mūsų tarmes. – *Literatūra ir menas* 25, 6.
- Grinaveckis Vladas 1968: Žymus veikalas apie lietuvių kalbos tarmes. – *Tiesa* 113, 2.
- Jankauskas Vidmantas 2000: *Jonavos šv. Jokūbo bažnyčia ir parapija*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla ir spaustuvė.
- Kalėdienė Laima 2011: Geolingvistikos radimosi sąlygos Lietuvoje. – *Tarptautinės mokslinės konferencijos Sociolingvistinė dialektologija: baltų tarmių tyrimai pranešimų tezės* 2011 m. spalio 21–22 d. Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Lietuvių filologijos katedra, Lietuvių kalbos instituto Kalbos istorijos ir dialektologijos skyrius. Interneto prieiga: <http://www.tarmes.lt/images/Veikla/Laima%20KALEDIENE.pdf>.
- Karaliūnas Simas, Sabaliauskas Algirdas 1967: Kapitalinis lietuvių dialektologijos veikalas. – *Pergalė* 6, 154–156.
- Karaliūnienė Regina 1999: *Jonava – Lietuvos kraštas*. Vilnius: Trys žvaigždutės.
- Karasz Halina, Rutkowska Krystyna ir kt. 2001: *Język polski na Kowieńszczyźnie. Historia, sytuacja socjolingwistyczna, cechy językowe, teksty*. Warszawa–Wilno: ELIPSA.
- Kazlauskaitė Rūta 2005: *Šiauliškių patarmės pietinių šnektų tekstai ir komentarai*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- Kazlauskaitė Rūta ir kt. 2007: *Vakarų aukštaičiai šiauliškiai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Kazlauskaitė Rūta 2008: Jonavos šnektos fonetinės ypatybės. – *Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos* 2, 600–609.
- Kazlauskas Jonas 1968: *Lietuvių kalbos istorinė gramatika*. Vilnius: Mintis.
- Kviklys Bronius 1965: *Mūsų Lietuva* 2. South Boston (Mass.): Lietuvių enciklopedijos leidykla.
- LE VIII – *Lietuvių enciklopedija* 8. South Boston (Mass.): Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1956.
- LK – *Lietuvos kelių atlasas*, vyr. red. Mindaugas Baltrušaitis. Vilnius: Briedis, 2010.
- LKA I–II – *Lietuvių kalbos atlasas* 1. *Leksika*; 2. *Fonetika*, ats. red. Kazys Morkūnas. Vilnius: Mokslas, 1977–1982.
- LKE – *Lietuvių kalbos enciklopedija*, parengė Kazys Morkūnas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1999.
- LKT – *Lietuvių kalbos tarmės. Chrestomatija*, ats. red. Kazys Morkūnas. Vilnius: Mintis, 1970.

LKTCh – Bacevičiūtė Rima, Ivanauskienė Audra, Leskauskaitė Asta, Trumpa Edmundas. *Lietuvių kalbos tarmių chrestomatija*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2004.

LT II – Urbanavičiūtė-Markevičienė Žaneta, Grinaveckis Vladas. *Lietuvių tarmės 2*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 1992.

Mačiulis Jonas 2007: *Slapyvardžių sąvadas* (kompaktinė plokštelė). Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka.

Markevičienė Žaneta 2001: *Aukštaičių tarmių tekstai 2*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Mikulėnienė Danguolė 2012: Lietuvių tarmių tinklas: jo ištakos ir optimizacija. – *Acta Linguistica Lithuanica* (atiduota spaudai).

Mikulėnienė Danguolė, Stafecka Anna, sud., 2009: *Baltu valodu atlants. Prospektas = Baltų kalbų atlasas. Prospektas = Atlas of the Baltic languages: A Prospect*. Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Mikulėnienė Danguolė, Trumpa Edmundas 2008: Naujas žvilgsnis į Kazimiero Jauniaus tarmių klasifikaciją. – *Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos 2*, 128–146.

Morkūnas Kazys 1977: Įvadas. – *Lietuvių kalbos atlasas 1. Leksika*. Vilnius: Mokslas, 7–18.

Morkūnas Kazys 1980: *Pažintis su lietuvių kalbos tarmėmis*. Vilnius: Mokslas.

Morkūnas Kazys 1993: Dėl sąvokos *periferinės tarmės*. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 30, 4–7.

Rieger Janusz 2006: *Polszczyzna gwarowa na Litwie*. – *Słownictwo polszczyzny gwarowej na Litwie*. Warszawa: DiG, 11–47.

Salys Antanas 1933: Kelios pastabos tarmių istorijai. – *Archivum Philologicum* 4, 21–34.

Salys Antanas 1935: *Lietuvių kalbos tarmės* (Rankraščio teisėmis). Kaunas.

Salys Antanas 1946: *Lietuvių kalbos tarmės* (Rankraščio teisėmis). Tübingenas.

Salys Antanas 1985: *Raštai 3. Įvairūs straipsniai*. Roma: Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija.

Salys Antanas 1992: *Raštai 4. Lietuvių kalbos tarmės*. Roma: Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija.

Semaškaitė Ingrida 2010: *Lietuvos dvarai. Enciklopedinis žinynas*. Vilnius: Algimantas.

Skardžius Pranas 1968: Lietuvių kalbos dialektologija. – *Aidai* 5, 215–218.

- Stundžia Bonifacas 1980: Kelios pastabos apie Upninkų šnektą. – *Kalbotyra* 31(1), 98–100.
- Stundžia Bonifacas 1988: Upninkų apylinkės tarminė situacija. – *Kraštotyra* 22, 111–114.
- Vabalninko Juozas [Gvildys Juozas] 1910: Žinios iš Lietuvos. Žeimė. – *Vienybė* 41, 642.
- Vitkauskas Vytautas 1967: Svarbus kalbotyros veikalas. – *Gimtasis kraštas* 16, 3.
- Vitkauskienė Erlanda 2007: *Gegužinės parapijos ir bažnyčios istorija*. Kaišiadorys: Kaišiadorių muziejus.
- X. M. [Miežinis Matas] 1909: Iš Lietuvos. Žeimė. – *Viltis* 46, 2.
- X. M. [Miežinis Matas] 1909a: Iš Lietuvos. Žeimė. – *Viltis* 49, 2.
- Zielińska Anna 2002: *Polska mniejszość na Litwie Kowieńskiej. Studium socjolingwistyczne*. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Zielińska Anna 2004: Litewskie interferencje fonetyczne w polszczyźnie na terenie między Kownem a Poniewieżem. – *Baltų ir kitų kalbų fonetikos ir akcentologijos problemos*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 105–109.
- Zinkevičius Zigmąs 1966: *Lietuvių dialektologija*. Vilnius: Mintis.
- Zinkevičius Zigmąs 1992: *Lietuvių kalbos istorija 5. Bendrinės kalbos iškilimas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Zinkevičius Zigmąs 2002 [1969]: Apie lietuvių kalbos tarmių skirstymą. – *Rinktiniai straipsniai* 1. Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 365–380.
- Zinkevičius Zigmąs 2006: *Lietuvių tarmių kilmė*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Барановскій Антоній 1898: *Замѣтки о литовскомъ языкѣ и словарѣ*. Санктпетербургъ: Типогр. Императорской Акад. Наукъ.
- Вольтеръ Эдуард 1904: *Литовская хрестоматія*. Санктпетербургъ.
- Поржезинскій Виктор 1896: *Замѣтки по діалектологіи литовскаго языка*. Санктпетербургъ: Типографія Императорской Академіи Наукъ.
- Чекмонас Валерій 2001: Польский язык в Йонавском районе Литвы (социолингвистические заметки). – *Studia nad polszczyzną Kresową* 10, 71–91.
- Явнис Казимір 1894: [Новоалександровскій уѣздъ] – *Памятная книжка Ковенской губерніи на 1895 годъ*. Ковна: Въ Типографіи Губернскаго Правленія, 174–176.
- Явнис Казимір 1897: Паневѣжскіе говоры литовскаго языка. *Памятная книжка Ковенской губерніи на 1898 годъ*. Ковна: Въ Типографіи Губернскаго Правленія, 174–228.
- Явнис Казимір 1911: *Грамматика литовскаго языка*. С.-Петербургъ: Типографія И. Академіи Наукъ.

The Southern Subdialects of the Western Aukštaitian of Šiauliai: The Geolinguistic Aspect and its Interpretations

SUMMARY

The article is concerned with the area of *the Šiauliai subdialect of the Western Aukštaitian* in the classifications of Lithuanian dialects during various periods. The focus is on the little studied southern subdialects of Jonava and its environs.

By applying a computer cartography method, the Western Aukštaitian of Šiauliai in the classification by Zigmas Zinkevičius and Aleksas Girdenis was compared to the Middle Aukštaitian in the classification by Kazimieras Jaunius and Antanas Salys and to the First Eastern in the classification by Antanas Baranauskas.

The comparison of the mentioned areas demonstrated their intermediate situation with regard to other subdialects. The *Western Aukštaitian of Šiauliai* finds itself between the Žemaitian and Eastern Aukštaitian. With regard to *the Western Aukštaitian of Šiauliai*, Jaunius and Salys' Middle Aukštaitian that is similarly placed borders with the Western Aukštaitian in the West, while in the East they border on the Eastern Aukštaitian. In Baranauskas' classification the First Eastern that differs from *the Western Aukštaitian of Šiauliai* by distribution also finds itself between the Western and Second and Third Eastern.

The subdialects of Jonava and its environs emerge as peripheral i.e. as occupying a fringe situation with regard to the compared subdialects. Their peripheral situation was determined not only by their exceptional geographical situation but also interaction with the Slav languages that were spoken in these areas.

Įteikta 2012 m. vasario 10 d.

LAURA GERŽOTAITĖ

Lietuvių kalbos institutas

Petro Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva

l.gerzotaite@gmail.com